

Birey-Çevre Uyumu Bağlamında Demans Dostu Çevreler Yaratmak ve Yerel Yönetimlere Öneriler

Hatice Karakaş

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği


Adres: Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm Fakültesi, Akdeniz Üniversitesi

E-Posta: haticececekarakas@gmail.com

Geliş Tarihi: 13 Kasım 2019; Kabul Tarihi: 30 Aralık 2019

Doi: 10.24876/senex.2019.21

Künye: Karakas, H., (2019). Birey-Çevre Uyumu Bağlamında Demans Dostu Çevreler Yaratmak ve Yerel Yönetimlere Öneriler. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 3, s. 48-53.

 <https://orcid.org/0000-0001-5893-1199>

Özet

Amaç: Çalışmanın temel amacı Muratpaşa merkezinde yaşayan 65 yaş üstü bireylerin ikamet ettikleri konutların fiziksel uygunluğunu incelemek ve konutlarında onları sınırlayan yapısal özellikleri ve nedenlerini tespit etmek, yerel yönetimler ve kent sakinleri için konutlar açısından Demans Dostu Çevre oluşturma sürecinde bir yol haritası oluşturmaya katkı sunmaktır.

Yöntem: Çalışma kapsamında, birey-mekân uyumunu ele almak üzere tasarlanan araştırma modelini uygulamak için “Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak” araştırmasının mikro verileri kullanılarak ikincil veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: İkincil veri analizi kapsamında, Muratpaşa ilçesinde ikamet eden yaşlıların konut içi alanlarının ve genel konut alanının risk değerlendirmeleri yapılmış ve mahallelerin nüfus yoğunluklarına göre demans dostu çevre bağlamında konut- içi erişilebilirlik üzerine risk haritalandırmaları gerçekleştirilmiştir. Birey- konut ilişkisi bağlamında, bireylerin hanehalkı yapıları ve demans risk durumlarına dayalı olarak konut riskleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Sonuç: Yapılan analizler ile kent merkezi içerisindeki konut alanlarının demans dostu çevre değerlendirmesi sonucunda riskleri barındırdığı tespit edilmiştir. Türkiye’de özellikle yerinde yaşlanma kavramı önerileri sosyo-politik düzlemde sıklıkla gündeme getirilirken yaşlı bireylerin var olan koşullarına ilişkin bir değerlendirme yapılmamaktadır. Özellikle demans gibi yalnızca bireyi değil aileyi ve toplumu etkileyen hastalıklarda da yerinde yaşlanmanın önerilebilir olması için bireylerin ilk engel ile karşılaştıkları konutlarının erişilebilirliğinin sağlanması önemlidir. Kapsayıcı tasarım ilkelerine bağlı kalınarak kent alanlarının iyileştirilmesi ve kilit hizmetlere erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Demans dostu çevre • Yerinde yaşlanma • Kentleşme • Konut- içi erişilebilirlik • Çevre gerontolojisi • Birey-çevre uyum modeli

Creating Dementia-Friendly Environments in the Context of Person-Environment Fit and Recommendations to Local Governments

Abstract

Objective: The main aim of the study is to examine the physical accessibility of housing, to determine structural features and causes of the limiting older adults in their homes for individual’s living in the center of Muratpaşa district and to contribute to create a road map in the process of creating Dementia Friendly Environment for local governments (municipalities) and citizens.

Method: Within this objective, secondary data analysis has been performed by using micro data of the research titled "Establishing Age Friendly Environments and Services in a Rapidly Aging Society" to address the person-environment fit model for testing the empirical model.

Results: Based on the secondary data analysis, risk assessments of each component of houses were analysed. According to the population densities of the neighborhoods, risk mapping was conducted on the accessibility of houses in the context of dementia-friendly environment. In the context of the person-environment fit model, the relationship between the risk of environment and characteristics of person's household structures and dementia risk situations was examined.

Conclusion: With the analyzes, it has been determined that the residential areas within the city center contain risks as a result of dementia-friendly environmental assessment. In Turkey, when the concept of aging in place discussing in the socio-political level, usually ignored conditions of the older adults. Especially for dementia that is not only effect the individual but also the household and society, it is necessary to ensure accessibility of the houses where individuals face the first obstacle in order to be able to offer aging in place. The infrastructure of urban areas should be improved and access to key services should be facilitated based on the principles of inclusive design.

Keywords:

Dementia friendly environment • Aging in place • Urbanization • Accessibility of house • Environmental gerontology • Person-environment fit model

Tez Konusunun Oluşma Süreci

Literatürde sıklıkla yerinde yaşlanmanın yalnızca bireyler için değil, aileleri ve hükümetler için de olumlu yönlerine vurgu yapılmaktadır (Paduch, 2008; Mc Grawhill, 2016). Ancak özellikle gelişmekte olan toplumların en büyük riski kentsel alt yapıların yerinde yaşlanma isteğini karşılayacak güçte olmamasıdır (Maldonado, 2016).

Bireyler arasında eşitliğin ve adaletin henüz sağlanamadığı gelişmekte olan ülkeler için yerinde yaşlanma bir öneriden çok kaosa neden olabilecek bir durum niteliği taşımaktadır. Özellikle konut içi erişilebilirliğin sağlanmadığı koşullarda yerinde yaşlanma fikri değersiz kalacaktır. Bu nedenle yerinde yaşlanma önerileri sunulurken, konut içi erişilebilirlik bağlamında birey-mekân uyumunun çalışılması gerekmektedir.

Bunun yanında bakım ihtiyacı bulunan kişiler ve aileleri için de yerinde yaşlanma kavramı tartışılırken özerklik, bağımsızlık ve yaşam kalitesini koruyarak yaşadıkları çevre ile etkileşimlerini sürdürebilecekleri sosyal politika gündemi oluşturmak hükümetler açısından önemli bir husustur (Arun & Holdsworth, 2018).

Alan yazınında, yaş dostu çevre kavramından daha ötede, bakım meselesi ile doğrudan ilişkisi olan ve ileri yaşta önemi daha da artan demansa ilişkin risk unsurlarının da dikkate alındığı çevre tasarımının önemi son 10 yılda sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır (Marquardt & Schmieg, 2009; Mitchell & Burton, 2010; Charras ve ark., 2015). Bakım meselesi için bir diğer önemli unsur olan hanehalkı kompozisyonları da son 25 yıl içerisinde de bir değişim süreci yaşamış ve bu değişimin en çarpıcı adımı ise tek kişilik hanelerin sayısındaki artış olmuştur (EUROSTAT, 2015). Bu örüntüde yer alan bireyler; kısmen kendi istekleri ile (bağımsızlık isteyen) yalnız yaşamayı seçen kişiler ve/veya eşinden ayrı yaşayan veya boşanmış kişiler olurken; bunun yanında yaşam süresinin (özellikle kadınlar arasında) artmasından kaynaklanan, yaşlı nüfusun dul kalmasına ve son yıllarda yalnız yaşlanmasına bağlı biçimde de tek kişilik hane tipleri ortaya çıkmıştır (D'Addato ve ark., 2008; Yavuz & Yüceşahin, 2012; Yavuz, 2018). Bu arkaplandan hareketle yerinde yaşlanma fikrinin belirlenen alan için değerli bir öneri olup olmadığını anlamak adına sadece kentin sunduğu sosyal bakım hizmetlerinin niteliğini değil aynı zamanda bireylerin yaşadıkları çevrenin ve konutlarının

da uygunluğunu ve hane yapısı özelliklerini incelemek gerekmektedir.

Bu bağlamda, Yaş Dostu Kentlere Doğru araştırmasının (Arun, 2019) verilerinden yararlanarak gerçekleştirdiğim ikincil veri analizinde, birey-çevre uyumu bağlamında yaşlı bireylerin yaşadıkları konutların demans dostu uygunluğu değerlendirilerek “Yaşlıların yaşadıkları konutların demans dostu çevre bağlamındaki riskleri nelerdir?” ve “Yaşlıların yaşadıkları konutların fiziksel koşulları ile hanehalklarının bileşimi arasında ne tür bir uyum vardır?” araştırma sorularına yanıt aramayı hedefledim.

Tez konuma karar verme konusunda zorluklar yaşıyorken yerinde yaşlanma önerisinin kent alanı için uygunluğunu değerlendirmek üzere, danışmanım tarafından planlanan Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak (Arun, 2019) başlıklı araştırmanın saha ekibine katıldım. Bu çalışma sayesinde konut-içi erişilebilirliğin yaşlanma sürecindeki bir kişi için ne kadar önemli olduğunu deneyimleme fırsatı buldum. Özellikle bakım meselesinin var olduğu hanelerde ise durumun daha da karmaşık hale geldiği, bireylerin hem konut-içi hem de konutlarının kent ile birleşim noktalarından itibaren engellerle karşılaştıklarını görmek tez konumu bu alanda gerçekleştirmem gerektiğini anlamam için ilk ışık oldu.

Lisans eğitimimde stajımı Akdeniz Üniversitesi Nöroloji Polikliniği’nde tamamlamam sebebiyle demans hastaları ve ailelerinin evlerinden hastaneye ulaşma süreçlerindeki zorluklara tanıklık etmiş olmak, bu çalışmayı yürütürken aynı zamanda hanelerinde nasıl zorluklar ile mücadele ettiklerine ilişkin merakımı arttırdı.

Temel Bulgular

Yapılan çalışmada mahalleler yaşlı nüfus yoğunluğuna göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama ile ayrılan mahalle gruplarının bir diğer özelliği, sosyo-ekonomik profilleri yansıtıyor olmasıdır. Çok yaşlı mahallelerin refah düzeyi daha yüksekken, yaşlı ve genç mahallelerin daha düşüktür. Bunun yanında ise çok yaşlı mahalleler Muratpaşa ilçesinin kıyı kesiminde ve şehrin eski yapılanmalarının olduğu alanları da işaret ederken, genç mahalleler daha çok kentsel dönüşüm sürecini yaşamış yeni bina ve yapılanmaları olan ancak altyapılarının oturmadığı alanları göstermektedir. Burada karşılıklı bir dizi olumlu ve olumsuz özelliğin bir arada yer alması söz konusudur. Her üç alan için de buldukları olumsuz özellikler sebebiyle yerinde yaşlanma önerisi yapmak mümkün görünmemektedir.

Çalışmanın temel bulgularından birisi özellikle çok yaşlı nüfuslu mahallelerde daha eski konutların bulunması ve konut içi erişilebilirlik riskinin yüksek olmasıdır. Bu mahallelerde yaşayan tek kişilik veya çekirdek ailelerin sayısı oldukça yüksektir. Ancak bu alanlarda sunulan uygun ulaşım, sosyalleşme alanları yaşlıların yerinde yaşlanma anlamında sosyal çevre düzeyinde olumlu imkânlarla sahip olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın yürütüldüğü alanda genç nüfuslu mahalleler ise iş alanlarının yaygın olduğu, bu nedenle sosyal hizmet ve destek ağlarının sınırlı olduğu ancak yeni yapılanmalar sebebiyle konut içi erişilebilirliğin şehrin diğer bölgelerine göre daha iyi olduğu yaşam alanlarından oluşmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan yaşlılar daha çok geniş, ataerkil hanelerde yaşamaktadırlar. Buradaki en büyük dezavantaj bu mahallelerin yerinde yaşlanmaya uygun olmamasıdır.

Özellikle kırılğan grupta yer alan, daha yoksul ve yalnız yaşayan kişilerin yaşadıkları hanelerde konut içi risklerin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kişilerin tespit edilen riskleri ise, sosyo-ekonomik kısıtlılıklar sebebiyle kendi imkanları ile azaltmaları veya ortadan kaldırmaları mümkün görünmemektedir. Diğer yandan genç mahallelerde yaşayan yaşlıların hanelerinde ise konut içi erişilebilirlik daha uygun olmasına karşın hizmetlere erişimin kısıtlılığı yerinde yaşlanma olanağını geçersiz kılmaktadır.

Sonuç

Coğrafya, hanehalkları arasındaki eşitsizliklerin dağılımında ve sürdürülmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle, toplumun içirme ve dışlama sınırlarının üzerinde durulması ve nüfusun yoksul kesiminin haklarının güvencesizliğinin farkında olarak adımlar atılması gerekmektedir. Barınma koşulları, bireylerin sosyal tabakalaşmadaki konumunun yalnızca yansması değildir. Aynı zamanda yapılandırılmış eşitsizliklerin güçlendirilmesine ve çoğaltılmasına katkıda bulunmaktadır (Filandri & Semi, 2018). Konut özelliklerine ilişkin yapılan çalışmalar ise, hem mülkiyet hem de yoksunluğa atıfta bulunarak, sosyal sınıf ve barınma arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu ifade etmektedir (Filandri & Olagnero, 2014).

Bir diğer önemli konu ise bakım meselesidir. Uygun barınma koşulları bakım ihtiyacı ortaya çıktığında bireyin bir alternatif olarak evinde bu hizmeti alabilmesinin önünü açabilir. Ancak yaşanan çevrede kapsayıcı/erişilebilir düzeyde sağlanmayan sağlık ve bakım hizmetleri özellikle yoksul bireyleri evde aile bireyleri tarafından bakımın sağlanması zorunluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bakımı para ile alamayan bireyler ailelerinin

bakımına mecbur kalmaktadırlar. Bakımın bir insan hakkı olduğu ve devletin merkezi veya yerel yönetim ağlarıyla bu hizmeti sunması zorunluluğunun olduğu dikkate alınmalı ve hizmetlerin kapsamı bu bağlamda yeniden düşünülmelidir.

Bu hususlar dikkate alındığında; demans dostu çevrenin sağlanması için 3 temel unsurdan söz edilebilir. Bunlar;

- i. Erişilebilir sosyal destek ve bakım ağları,
- ii. Kapsayıcı ve erişilebilir konutlar,
- iii. Kent belleği sürdürülerek tasarlanan kentsel alanlardır.

Tüm yaş gruplarının erişilebilirlik ve katılımını gözeterek ve geçmişin izlerini taşıyan kent belleği öğelerinin (sokak, meydan, simgesel yapılar, heykel, parklar vb.) silinmeden geleceğe taşındığı yeni yapısal düzenlemelerin olması kentler için önem taşımaktadır. "Herkes için tasarım" ilkesini benimseyerek erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarına odaklanmak gerekmektedir. Erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarımın bir arada sürdürülmesi, tüm kent sakinlerinin ortak sesinin mekana yansması açısından önemlidir.

Toplumsal düzeydeki temel ihtiyaç, kamu müdahalesi ile eşitsizliklerin belirli noktalarda ve kısıtlı alanlarda düzeltilerek yeniden üretilmesi değil, kenti geniş bir bakış açısı ile ele alarak kırılğan kesimleri kapsayıcı biçimde özelden genele doğru sağlık ve sosyal hizmet sunumu, sosyal destek ağlarının genişletilmesi ve konut iyileştirmesi adımları atmaktır.

Özellikle insan hakkı olarak bireylerin yaşadıkları çevrede eşit, adil ve bağımsız yaşam koşullarını sağlamak önümüzdeki dönemlerde yerel ve merkezi otoritelerinin en büyük ödevi olacaktır. Yaşanabilir olabilmesi için, kentlerimizi, "insan" odağında planlamalı, önceliklendirmeyi otomobiller ve binalardan

daha fazla sosyal alanlara vermeliyiz. Kent sakinlerinin erişiminde engel koymayan ve her bireyin ihtiyaçlarının farkında olup bunlara kapsayıcı yanıtlar üreten uygulamaları hayata geçirmek gerekmektedir.

Teşekkür

Çalışmamın, Akdeniz Üniversitesi ve Lund Üniversitesi işbirliği, Raoul Wallenberg Enstitüsü desteğiyle, Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi tarafından verilen Yaşlanma Çalışmalarında Üstün Başarı tez ödülüne layık görülmesi sebebiyle tüm bilim kuruluna ve organizasyon ekibine teşekkürü bir borç bilirim. Lisansüstü eğitimin ve tez yazımının zorlu bir süreç olmasının ötesinde, yapılan çalışmaların ve verilen emeklerin alanda bir karşılık bulup bulamayacağına ilişkin duyulan endişe araştırmacının sürekli aklında yer bulmaktadır. Ancak böyle güzel bir organizasyon ile çalışılması çok zorlu olan yaşlılık ve yaşlanma alanına ilişkin genç araştırmacıların teşvik ediliyor olması gelecek için ümit vericidir. Araştırmacı fikirlerinin karşılık bulduğuna ve çarpan etkilerinin var olduğuna inandığı sürece akademide sahayı destekleyecek ve sorunları çözecek nitelikte çalışmalar yer bulacaktır.

Kaynakça

Arun Ö. (2019). *Yaş Dostu Kentlere Doğru: Hızla Yaşlanan Bir Toplumda Yaş Dostu Çevreler ve Hizmetler Yaratmak*, Araştırma Projesi: RWI- 1020128-165870.

Arun, Ö. & Holdsworth, J. K. (2018). Generational Care and Support Mechanism in Turkey: Identifying at Risk Population. In *Family Structure in Turkey-Advanced Statistical Analysis*. (pp. 360- 383). The General Directorate of Family and Social Services: Ankara.

D'Addato, A. V., Vignoli, D., & Yavuz, S. (2008). Towards smaller family size in Egypt, Morocco and Turkey: overall change over time or socio-economic compositional effect?. *Population Review*, 47(1),1-20.

EUROSTAT. (2015). *Eurostat regional year book 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Filandri, M., & Semi, G. (2018). Housing Inequality: The Need for a Shift in Public Policy Intervention. *Sociological Research Online*. 1-7.

Filandri, M., & Olagnero, M. (2014). Housing inequality and social class in Europe. *Housing Studies*, 29(7), 977-993.

Maldonado, M. E. (2016). Public Policies on Housing, Environment and Ageing in Latin America. In *Environmental Gerontology in Europe and Latin America* (pp. 243-258). Springer, Cham.

Marquardt, G., & Schmiege, P. (2009). Dementia-friendly architecture: environments that facilitate wayfinding in nursing homes. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 24(4), 333-340.

Mc Graw Hill Financial Global Institute (MHFI). (2016) *Aging and Urbanization: Principles for Creating Sustainable, Growth-Oriented and Age-Friendly Cities* (pp. 5-12). New York: Mc GrawHill.

Mitchell, L., & Burton, E. (2010). Designing dementia-friendly neighbourhoods: Helping people with dementia to get out and about. *Journal of Integrated Care*, 18(6), 11-18.

Paduch, M. (2008). *Designing Housing for Older People: The need for a Design Code*. University of New South Wales.

Yavuz, S. (2018). Türkiye'de orta yaşlı bireylerin gelecekteki yaşam aranjmanı tercihleri. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2: 1-16.

Yavuz, S. & Yüceşahin, M. (2012). Türkiye'de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1): 75-118.